— Били-сте Иваниху? — запитав суддя Грицька, що стояв босий, з одною ногавицею підкоченою, в сардаці наопашки, з розкуйовданим чупром.

З чупру стриміло кілька стебел соломи. Як спав у стодолі, так рано на зорях устав і почимчикував до міста "на термін до права".

Намість Грицька відповіла Йваниха. Протиснулася чимборше поміж людей і доти не стала, доки не вдарилася ніжними пальцями до градуса, що на нім стояв судейський стіл:

— Бив, ой, бив мене, кілько сам хотів! Сапою. По голові, по крижах, по руках, по ногах, де засяг... От прошу, які синці...

— Тихо, бабо! Я Грицька питаю!

Йванисі здавалося, що як Гриць говоритиме,— то й його справа. Тому не переставала:

— Прошу сендзі... він брехатиме, буде казати, що то його грунт, що я розчала сварню. А я зараз отут присягаю гола й боса...

— Тихо, бабо, кажу!

Гриць використав нагоду. Підокрався аж до самого стола й, хитро підсміхаючись, показав пальцем на Йваниху:

— Адіть, прошу найяснішого суду: вона все так, коли вона тут, у цісарськім суді, а яка вона дома. Причепиться, як реп'ях кожуха...

— Коли ж бо ні! Брешете! — перебила Йваниха.— То ви розбійник... Не кричали-сте, що мене заріжете? Га? Що?!

— Тихо, бабо, бо зараз замкну!

— Хіба таке: не дають говорити...— рясні сльози сперли Йванисі голос у горлі.

Грицько аж просіяв:

— Ади, маєш право! Таке-с вихвалювалася по селу: я його до суду завдам, до криміналу піде...

— А він казав, прошу сендзі, що суду не боїться.

— Брешеш!

— Таки-с казав.

— Брешеш!

— Люди чули!

— Брешеш!

— Тихо, бо я вас зараз обох замкну. Розділіть їх! Два свідки, один старий, сивий, другий молодий, упхалися поміж Грицька і Йваниху.

— Бив-єсь Іваниху? — почав урядувати суддя.

— Прошу вислухати, найясніший сендзьо, я скажу, як зайшло. Ще мій небіжчик дєдя, царство йому небесне...

— Але ж я тебе питаю, чи-сь бив?

— Прошу, пане сендзьо, а вислухайте ж. Бо не знатимете, як зайшло. То все з-за межі...

— То моя межа! — крикнула з другого кінця стола Йваниха.

— Оце твоє! Знаєш? — і ткнув старому свідкові дулю під ніс, бо до Йванихи не досяг.

— Але ж мені не треба, як зайшло. Я хочу знати, чи-сь бив Іваниху?

— Таже вона каже, що-м бив.

— Але я хочу чути з тебе.

— Я її до суду не завдавав. Чо вона хоче з мене?! В мене сьогодні робітна днина.

— Бив-єсь? Так чи ні?

— То було на моїй питомій межі.

— Бив-єсь?

— А коли ж я її бив?

— Я тебе питаюся.

— Аби вона так ногами збила при сконанні, дай господоньку святий. Та де ж я її бив? Замахнув-єм ся з пару раз сапою, бо то на моїй межі, я сапав тоді барабулю.

Іваниха примкнулася помежи свідків та й заломила руки:

— Йой! А він що каже? Таже він бреше, не слухайте його!

— Пишіть,— сказав суддя до писаря,— обжалуваний не почувається до вини. Буду вас слухати,— звернувся до старого свідка,— аби-сте правду казали. Як ся називаєте?

— Прошу найяснішого суду, я не зволяю, аби він говорив, то її свідок, — протестував Грицько.

— Що знаєте? — допитувався суддя свідка.

— Усе знаю, бо я з її дєдем у супрязі був. То діялося не тепер, давненько, ще голодних років. Небіжчик мав пару волів ласіїв, а я мав пару волів голубих...

Іваниха. Аякже, аякже!

Грицько. То її свідок, я поставлю свої свідки.

Іваниха. Твої свідки — пияки...

Грицько. Най ціле село прикаже.

Свідок. Я мав грунт на сіножатях. Тепер здав-єм уже на сина, най він ґаздує, бо моє — сьогодні-завтра: лопата та й, ано, до дучі! А небіжчик мав грунт на теплицях, таки межа в межу з його дєдем. Але ґазди жили в злагоді. Де то хто давно чув за таку супереку, як тепер?! Гріхи, нічо, лиш гріхи. Мені вже на сімдесятий переступило, але моя нога ще не була в суді (аби сюди ніхто добрий не заходив!). А де ж? Така божа днинка, хто мені сьогодні за днину заплатить?! Чи ж то не ліпше в мирності, в злагоді: своє пантруй, але чуже не руш.

Іваниха. Чуєш, що старий чоловік кажуть?

Грицько. То ти мене нарушила.

Іваниха. То мого дєді межа, я на то свідки кладу.

Грицько. Що-с я тобі в твої свідки, я маю свої свідки.

Свідок. За своєю працею серце болить... Іваниха. Ой болить... Грицько. А мене ж не болить? Свідок. Але чуже гріх нарушати. Іваниха. А що! Грицько. И-е!

Свідок. Шістнадцять рік я був з її дєдем у супрязі, щороку я те поле орав, але сварні ніякої не було. Межу ніхто не рушав — ані її дєдя, ані його. Худібка, коби здорова, паслася. Бо, проше найяснішого суду, давно було широко: ніхто за межу не дбав, а тепер тісно, дуже тісно стало...

Суддя. Тут Іваниха завдала до суду Грицька за "образу гонору", що її бив сапою. Знаєте, що за те?

Свідок. Усе знаю. Чи то лиш омраза гонору? А божа омраза! Таже вони вже штирнадцять рік...

Іваниха. П'ятнадцять...

Свідок. Може, й п'ятнадцять: отої, отої, отої (показує руками), гріх від бога, а від людей сором.

Суддя. Були-сте при тім, як він її бив?

Свідок. Що ви говорите? А де ж я міг при тім бути? Таже я вже три роки як не виходжу в поле. А зрештою, хоть бих там і був, та де би я йшов на головництво! Я — богу дякувати — вже п'ять літ за жодну сварню не свідім. Але оця молодиця прийшла оноді до мене, як зачала заводити, як зачала плакати,— господи, твоя воля! "Вуєчку,— каже,—

впадайте на бога, будьте мені за свідка, бо на тій межі буде колись забійство. Або,— каже,— він мене з світу зжене, або я його". Та й я став їй за свідка. А чому ж би ні? Таже я з її дєдем шістнадцять рік у супрязі був.

Другий свідок то ж само знав. А свідком він був тому, що Грицько наважився його також зі світу зігнати.

Суддя пояснював Іванисі, що обида честі, аби підходила під австрійський карний закон, мусить бути або при двох свідках, або на публічнім місці. А що тут ні одно, ні друге не було, то...

Іваниха. Таже він мене трохи не вбив. Та ще й на моїй межі!

Грицько. То моя межа.

Іваниха. Прошу сендзі дати йому фрику, бо ніяк буде на дорозі показатися. Таже він як узяв до мене сапище, як мене хомнув по голові, то я трохи в лежу не впала.

Грицько. Йой!

Метнувся з-перед стола, поміж люди, та до сіней. Відти ніс сапу, ваги зо 3 кілограми, на держаку, довгім у хлопа. Не міг борзо пропхатися поміж людей.

— А прошу, ґазди, а проступіться ж! Ґазди поволі проступалися.

— Ану, трохи набік: сапу чоловік несе! — один одному подавали.

— Ади, прошу найяснішого суду — подивіться! Та тут є чим бити? Та це легке, як перце; спосібна дуже сапа,— говорив Грицько, поставивши

собі сапу на обі долоні та й підтрясаючи нею, наче дитиною, аби не плакала.

Але суддя викликав уже другу справу. Заплакана Йваниха й сіяючий з радості Грицько мусили вже йти додому.

Якийсь ґазда з-під печі став на пальці, витягнув шию й дивиться понад голови на ту сапу.

— Що гадаєте? Зелізє. Якби так порядно ковтнув по голові, добрий би знак зробив! — говорив до свого сусіда.

— А ще як у яку годину! — відповів сусід.

1899